

СОЛФЕЖЪТ – СРЕДСТВО ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНО РАЗВИТИЕ В СПЕЦИАЛИЗИРАНИТЕ ПАРАЛЕЛКИ ПО МУЗИКА НА СОУ

Нина Начева

Обучението по музика в средните общообразователни училища се осъществява чрез няколко организационни форми:

- общозадължителна подготовка;
- задължителноизбираема подготовка;
- профилирано обучение;
- свободноизбираема подготовка;
- художествено-творчески състави. (6, с. 12)

Профилираното обучение по музика от I до VIII клас се реализира в паралелки с разширено изучаване на музика, а от IX до XII клас в паралелки с профил “Музика” по единни планове. Подготовката на учениците е сравнително нов и актуален момент в общообразователната система. Чрез нея се подпомага не само професионалната, но и общата подготовка, която касае цялостното развитие и възпитание на обучаваните.

* * *

Наред с всички методико-педагогически възможности за интелектуално развитие на учениците основание за настоящото изследване са многобройните факти от история на музиката, които потвърждават идеята за интелектуално развитие. Забележителни имена, достигнали интелектуалните върхове, са се занимавали задълбочено, а някои от тях и професионално, с музика. Жан-Жак Русо е достигнал до енциклопедично ниво на интелектуално развитие благодарение на пристрастията си към музиката. Александър Бородин – класик на руската романтична школа, заедно с музикалното си творчество, успешно и продуктивно е оставил големи научни постижения в областта на химията и медицината. Не по малко красноречив пример е полският композитор Падаревски, който се изкачва до върховете на

социално-политическия живот като временно изпълняващ длъжността министър-председател на държавата в навечерието на Втората световна война. Интелектуалният ръст на Айнщайн се формира в симбиоза с музиката. Поетическо-творческият замах на големия френски писател Ромен Ролан се дължи на неговата подчертана музикалност, съчетаваща и упорити занимания с музика. Фактът, че той се домогва най-правдиво до естетическата философия на симфонизма на Бетховен, е един красноречив пример. В същото време имаме основание да твърдим, че високият интелектуализъм на някои композитори и майстори на изпълнителското изкуство, като Бах, Моцарт, Бетховен, Вагнер, Шостакович се съчетава с познания в областта на историята, философията и други науки.

* * *

Същността на музиката като изкуство е нейната емоционална стихия, въздействаща пълноценно, когато са овладени музикално-изразните средства. Чрез изучаване на музикално-теоретическите дисциплини като полифония, хармония, музикални форми, анализ и солфедж се разкрива широко поле за интелектуално развитие. Убеждението, че за музиката е съществена само емоционал-

ността, емоционалните преживявания и сферата на естетическото възпитание, а за науката – интелектуалната област, е едностранчиво. Непосредствените емоционални преживявания са само една страна на музикалното възпитание, което е съпроводено с мисловни процеси, изразяващи се в концентриране и активиране на вниманието, в размисъл и оценка, в осъзнаване закономерностите на музикалното изкуство.

Интелектуализацията на учебния процес по музикално възпитание е не само научна теза, но и подчертано съвременна тенденция. Изпълнителската и слушателската дейност безспорно минават през асоциативното мислене, което е една по-висша степен на интелектуална активност. Спецификата на музиката да изразява чувства, преживявания и относително да отразява реалната действителност чрез абстрактни изразни средства, създава условия за истинска проблемност в обучението. Това предизвиква и налага до най-голяма степен мисловно-интелектуалното участие на обучаваните по време на целия учебен процес предимно по солфедж и по другите музикално-теоретични дисциплини. Адаптирането на възприятията към въображаеми образи в практическото ползуване на музикално-изразните средства се

осъществява единствено по мисловно-интелектуален път. Всяко занимание по солфедж освен със своята емоционално-психологическа същност е свързано с определени абстрактни представи чрез асоциативното мислене. За постигането на тези специфични образователни задачи други научни пътища не съществуват. Всяка умствена дейност е комплексно проявление на интелектуалните възможности на личността. От друга страна, обучението по солфедж ангажира вниманието, паметта и основните мисловни операции: анализ, синтез, обобщение, сравнение, които в най-голяма степен са същинските интелектуални дейности. Това поставя хипотезата на настоящото изследване – солфеджът е средство за интелектуално развитие.

Предмет и обект на изследването е развитието на музикалните способности, изпълнителските качества, вниманието, музикалната памет, нивото на музикална култура на учениците в паралелките с профил “Музика”, с цел да се установи интелектуалното развитие чрез учебната дисциплина солфедж. Като гаранция за осъществяването на тази сложна педагогическа задача се явява необходимостта от по-специална подготовка на бъдещите учители по музика.

* * *

В педагогическата литература е прието, че интелектуалното възпитание е едно от най-важните звена в системата на формиране на личността. Обикновено не се прави разграничение между интелектуално и умствено развитие. Терминът “интелект” има латински произход и означава “познание”, “разбиране”, “разсъдък”. Интелектуалното развитие е “съвкупност от познавателните функции на индивида и приложение на познанията в нови условия и ситуации” (13, с. 79). То се проявява във всички умствени процеси – на първо място в мисленето и творческото въображение. Умственото развитие е целенасочен процес на взаимодействие на индивида с всички фактори за умствено развитие. Според В. П. Панов структурата на умственото възпитание на личността включва “умствено развитие и емоционално-оценъчно отношение” (3, с. 81).

Като основни задачи на умственото възпитание могат да бъдат разграничени:

- развитие на способностите на личността за интелектуална дейност;
- формиране на научни познания, понятия, възгледи, убеждения;
- развитие на интелектуалните потребности и интереси на личността (3, с. 81).

В системата на музикалното обучение и възпитание изучаването на солфедж предхожда изучаването на останалите музикални дисциплини. То изцяло е насочено към развитие на музикалния слух чрез изграждане на музикалните способности. Това предоставя възможност за общото мисловно-интелектуално формиране, тъй като характерът на дейностите, застъпени в учебния процес, е изцяло мисловен. Солфеджът заема съществена част от цикъла музикално-теоретични дисциплини, с което съдейства за умственото развитие по специфичен начин в най-широкия смисъл на проблема. Той предоставя неограничени възможности, което е своеобразен компонент на интелектуалността. С разширяване и задълбочаване теоретичните познания на учениците в областта на музикалното изкуство се повишава художествената култура, по особен начин се стимулира интелектуално-умственото развитие.

* * *

Основната цел на солфеджа е осъществяване на максимална грамотност и професионална насоченост. Това отрежда особено място и значение на учебната дисциплина за реализирането на най-общите образователни задачи

на обучението. Опирайки се на факта, че музиката е най-абстрактното изкуство, чрез учебното съдържание по солфедж (интонация, метроритъм, ладотоналност, функционално и полифонично многогласие) в различна степен се осъществяват и другите задачи, произтичащи от възпитателно-образователните цели на обучението – умствено развитие, нравствено, патриотично и не на последно място естетическо възпитание, които са предмет на обучението по музика, а оттук и на солфеджа. В това отношение потенциалните възможности на солфеджа са големи. Изразните средства на музиката не могат да бъдат материализирани чрез особена нагледност, освен по чисто интелектуален път. Тяхната същност е в логичността на взаимодействието на музикалната изразност. Като прибавим към това и емоционалното им въздействие, ще оценим истинското значение на солфеджа за общото умствено развитие на обучаваните.

Развитието на интелекта се осъществява в педагогически управляемия процес на основата на познанията и заложбите. Солфеджът предоставя в най-голяма степен предпоставки за активна мисловна дейност. Това повишава интензитета на умственото развитие. Неговите потенциални възможности за формиране на интелекта

лектуалните качества се коренят не само в естеството на музикално-изразните средства (с тяхната абстрактна същност), но и в спецификата на самия учебен процес. Той е немислим без активното възприемане и изпълнение, без конкретния слухов анализ и свързването на слуховите възприятия с писмени изображения в резултат на нотната грамотност. Запомнянето на мелодичния материал, прецизираното възпроизвеждане чрез глас, записването на мелодии чрез нотните знаци, идейно-естетическото осмисляне, са интелектуален продукт на мислене от висок разряд. Наред с чисто професионално приложния смисъл на посочените форми на работа, този сложен психологически процес дава своя отпечатък именно върху интелектуалния растеж на личността. Активната мисловна дейност при изграждането на слухови представи за елементите на музикалната изразност е стимулиращ и градивен фактор за умствено развитие. Не случайно качеството на интелектуалност преди всичко характеризира образованата, културна и високо професионална личност.

Кои са всъщност основните моменти при обучението по солфеж, съдействащи за интелектуалното развитие?

На първо място фиксирането на тоновете височини. То става чрез относителна съпоставка на звуковисочинното съотношение и посока на движение на тоновете в даден звукоред. Тонът се осмисля на основата на условно вземаната изходна интонация. Формирането на представите за по-ниско, по-високо или равно, възходящо или низходящо звучене довежда до ярък мелодически рисунък, който е в основата на музикалното мислене. Всъщност тази слухово солфежна материя изцяло се овладява в раздела интервалика. Диференцирането, съпоставянето, обобщаването на звуковисочинните съотношения в часовете по солфеж е мисловен процес, който в никакъв случай не е лишен от емоционално въздействие. На тази основа слуховият опит се разширява значително. Слуховите впечатления и представи придобиват все по-голямо значение за интелектуалното преосмисляне на художествените явления.

След пълноценното слухово осмисляне на звуковисочинните съотношения и закономерности преминаваме към теоретичното и практическо овладяване на ладовата организация в музиката. Съществуването на различни диалекти и стилове се дължи на съвкупността на интонационните и ладови особености. Тематичното

развитие в музикалната изразност и неговото въздействие определят социалната ангажираност и характер на произведението. Ориентацията и пълното овладяване на ладовете и техните разновидности, тоналностите от квартовия и квинтовия кръг се постигат чрез максимално логическо мислене. Това разширява още повече интелектуалните параметри.

Следващото стъпало, което активно стимулира интелектуално-мисловната дейност при изучаването на солфеж, е осмисляне многообразието на метроритмичните закономерности в музиката. Тази учебна материя е поразително аналогична с математическите принципи и представи за величина. Умението да се овладяват и разчленено използват изключително сложните комбинации от тонови трайности е съществена мисловна дейност. При разчитане на нотен текст "точното метроритмично възпризвеждане е проблем" (2, с. 92). След овладяването на основните нотни стойности – цяла нота, половина, четвъртина, осмина, шестнайсетини, тридесетвторини и т. н., чрез мерене и тактуване се налага пълното автоматизиране на уменията да се възпроизвеждат многобройните им разновидности и техните съчетания. Като производни комбинации от основните нотни стойности

се явяват всички възможни ритмични групи от две осмини в едно метрично време, от осмина и две шестнайсетини, обратното им съчетание, осмина с точка и шестнайсетина, синкоп, ритмичните групи образувани при неправилното делене на двуделни и триделни стойности, които се преодоляват единствено по интелектуален път. Организирането на съществуващите ритмични групи в рамките на конкретна пулсация в метрума изисква също голяма мисловна активност. Всичко това съдейства за интелектуалното развитие на учениците, чрез своеобразно математическо мислене. Същевременно с дългосрочното по време концентрично осмисляне на вертикалните (интонационни) и хоризонталните (метроритмични) изразни особености в музиката осъществяваме цялостна музикална грамотност. Въвеждането на нотните знаци – тези абстрактни символи – се реализира чрез преминаване на натрупаните музикално-слухови представи за звуковисочинните и времетрайностните съотношения на тоновете към съзнателно осмисляне и практическо приложение. Интуитивното начало в обучението преминава към съзнателно навлизане в света на музикалното изкуство чрез усвояване елементите на музикалната изразност. Този про-

цес е предпоставка за осъществяване на песне по ноти – солфежиране.

Солфежирането има не по-малко значение за интелектуалното развитие на обучаваните. При него се базираме на придобитите музикални способности, натрупаните слухови представи, практически умения и координацията между слух и глас. То включва моменти на повишена концентрация на вниманието и редица операции, свързани с осъществяването на слухова бързина и опит при дешифриране на нотен текст. Солфежирането е напълно активен процес, който съчетава съзнателната и автоматизирана дейност, опиращи се на степента на развитие на музикалните способности и съответните двигателни навици. То се реализира паралелно с умението да се възприема и усеща структурата на музикалното построение. Това е възможно при наличието на спонтанното умение за подсъзнателен музикално-естетически анализ. Вникването в съдържанието на художествения образ е възможно само при наличието на придобита музикална култура, чрез задълбочаване на мисловните процеси и осъществяване на синтез и обобщение на естетическите явления.

Музикалните диктовки са друга форма на работа по солфедж. Те са

завършващ етап на обучението, при който вземат участие най-сложните мисловно-интелектуални операции. Възможността да запишеш онова, което звучи на базата на вътрешния слух, е свързана с висока степен на концентриране на интелекта. Тази форма на работа е най-сложната, постигната в процеса на обучение, сръчност, която свидетелствува за интелектуални качества от най-висша степен. Следователно този традиционен прием на обучение има не само неоеценен приложно-практически смисъл, но и мисловно-градивен ефект. Музикалните диктовки са тясно свързани с умението за предварителен слухов анализ, който включва диференцирано осмисляне на музикално-изразните средства, а записването изисква тяхното синтезиране. Реализирането на тази сложна дейност – диктовката – е възможно единствено на базата на развити музикални способности, на знания в областта на елементарната теория, музикалните форми и максимална концентрация на вниманието. В този смисъл диктовката е интелектуална дейност, при която се постига висша степен на анализ и синтез, в резултат на придобитите дотук знания и умения.

Съществен момент в работата по солфедж е формирането и разви-

тието на усет за многогласие. При овладяването на музикалния материал оформяме интелектуалното умение за пълноценно многогласно възприемане и изпълнение на съответния музикално-художествен образ. В случая е необходима една строга последователност, свързана с осмислянето на основните понятия консонанс и дисонанс, които са теоретико-акустични категории, имащи естетически характер. Колкото и относителни да са те, контрастни по своята същност, имат специфично музикално въздействие. Явяват се в резултат на еволюционното развитие и изменение на музиката като естетическо явление, разглеждано в исторически аспект. Това, което е било дисонанс по време на Ренесанса, в по-късни периоди на развитие се превръща в консонанс. Подобно осъвременяване на обучението (навлизане на дисонанса) е необходимост, свързана с ориентацията в съществуващите съвременни стилове и жанрове. Този сложен и висш етап при овладяване на учебното съдържание по солфедж е в най-тясна връзка със слушателските възможности. Пълноценното въздействие на хармоничния колорит на художествения образ е въпрос не само на обща култура, а на висок професионален интелект. Развитието на усета за многогласие, т. е. възможността за

диференцирано вертикално възприемане на музикалния образ при всички случаи изисква висока степен на умствени възможности.

Музикалните импровизационни упражнения са друга форма, касаеща проблемата. Това е най-активната музикална дейност, тъй като предполага създаване на нова мелодия въз основа на богати впечатления, резултат на слухов опит и на творческо въображение и фантазия. Наред с възпитателното значение на тази дейност, изразяващо се във формиране на творческо отношение на личността към заобикалящата я действителност, тя в значителна степен повишава интереса към музикалното изкуство – изходна точка на интелектуализация на обучението и възпитанието. Музикалните импровизации са мощен стимул за развитие на музикалните способности. Логичното построяване на собствена мелодия е важно не само при наличието на активен ладов усет, богат слухов опит, т. е. ярки и разнообразни музикално-слухови представи, но и при развитие на въображение и творчески интелект. При професионалното музикално възпитание тази дейност е свързана и с много други елементи, изискващи познания, които дават останалите теоретични дисциплини – полифония, хармония и музикални форми.

Музикално-творческите упражнения активизират, приучават към самостоятелно мислене и търсене, пораждаат спонтанни изяви на самоинициатива, което води до интелектуално развитие на личността.

Проследявайки историко-хронологическото развитие на солфежа като музикално-теоретична дисциплина, красноречиво се открояват тенденциите за по-универсалното му въздействие в сферата на умственото развитие. Наред със строго регламентираните методи в различните по време школи (Гвидо д' Арещо, Жан-Жак Русо и Пиер Гален, английския метод "Тоника сол-фа", френския "Тиберж", методите на Карл Орф, Золтан Кодай, Борис Тривков, Дмитрий Кабалевски и др.) винаги се е стигало да известна самоцел, техницизъм и слухово жонглиране, единствено в името на интелектуално-мисловното усъвършенстване. Така малко или повече желателно или неволно, са се правили отклонения в музикалното възпитание, при които до известна степен се е пренебрегвало художествено-естетическата и емоционална същност и предназначение на музиката.

* * *

Като реални измерения и критерии на интелектуално развитие чрез обучението по солфеж можем да посочим:

- нивото на музикалния слух;
- качеството и възможностите на изпълнителската дейност;
- творческата активност и инициативност на учениците;
- устойчивостта на вниманието;
- наличието на стабилна музикална памет;
- музикалната култура като умение за анализ;
- възможността за подвижна, пълноценна мисловна дейност в практическата сфера на музиката.

Настоящото изследване е от типа "констатиращ експеримент". То е проведено във Великотърновска община, в специализираните паралелки по музика в СОУ "Ем. Станев", през 1995 г.:

- паралелки с разширено изучаване на музика;
- паралелки с профил "Музика".

Експериментът обхваща три възрастови степени: начален, среден, горен курс, съобразно психофизиологическите особености на обучаваните.

Обект на изследването са: нивото на музикалния слух, качеството на изпълнителската дейност, творческата активност и ини-

циативност, устойчивостта на вниманието, стабилността на паметта, музикалната култура и мисловната дейност в практическата сфера.

Критерии за определяне нивото на музикалния слух са: мелодическият слух, ладотоналният усет, метроритмичният усет, музикално-слуховите представи и усетът за многогласие.

Задачите, чрез които бяха направени съответните констатации са:

- а) възпроизвеждане на мелодична фраза;
- б) слухови задания;
- в) анализ на музикално построение.

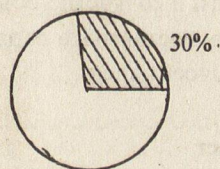
Показатели:

1. Отлично – точно.
2. Добре – с малки грешки.
3. Задоволително – с груби грешки.

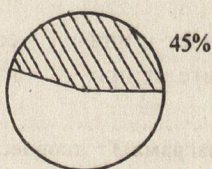
Резултатите от изследване нивото на музикалния слух в началния, средния и горния курс са следните:

Диаграма 1

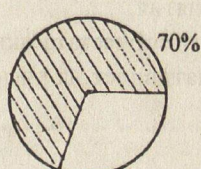
начален курс

среден курс

горен курс

При сравняване на трите резултата може да се обобща, че нивото на музикалния слух е най-ниско в началната спетен, по-добро – в средния курс и най-високо в горния курс.

За установяване качеството на изпълнителската дейност бяха извършени наблюдения върху солфежиране на прима виста (със средна трудност) и художествено изпълнение на познат солфежен материал (с динамика и фразирание).

Показателите, по които се отчетоха резултатите са:

1. Добре – точно интонационно и метроритмично (с динамика и фразирание).
2. Задоволително – допускане на метроритмични грешки (изпълнение с динамика).
3. Незадоволително – допускане на интонационни и метроритмични грешки (без да се фразира и без динамика).

Резултатите са следните:

Диаграма 2

От направеното изследване се констатира, че разликата в изпълнителските качества и умения на учениците е значителна в посока от началната степен към горния курс. Причините за това се дължат на натрупания изпълнителски опит, придобит в резултат на системни занятия.

Творческата активност и инициативност на учениците от про-

филираните паралелки бе установена чрез музикално-импровизационни упражнения, които бяха усложнявани съобразно възрастта. Критериите за отчитане на резултатите бяха логиката на музикалните построения, прецизността при използване на изразните елементи и конкретно осъществяване на поставената задача като теоретическа идея.

Диаграма 3 – творческа активност

Анализирайки резултатите констатираме, че разликата в творческата активност на учениците от трите възрастови степени не е много голяма. Това се дължи на възрастовите особености в този етап на развитие и придобитите умения да си служат с това изкуство. По-значителна е тя в гор-

ния курс, което може да се обясни с натрупания слухов опит и познания в областта на теоретичните дисциплини.

Устойчивостта на вниманието бе констатирана при провеждане на слухови упражнения и музикален анализ.

Диаграма 4

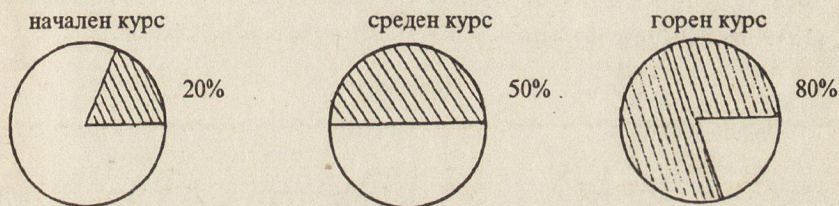
И тук разликата е значителна в полза на учениците от горния курс. Този компонент на психиката е може би най-показателния по отношение на интелектуалното ниво на развитие.

Стабилността на музикалната памет бе проверена в дейността

музикални диктовки. Тук бе въведена задача чрез многократно възприятие, съпроводено с анализ, да се запише музикално построение по памет.

Резултатите са следните:

Диаграма 5

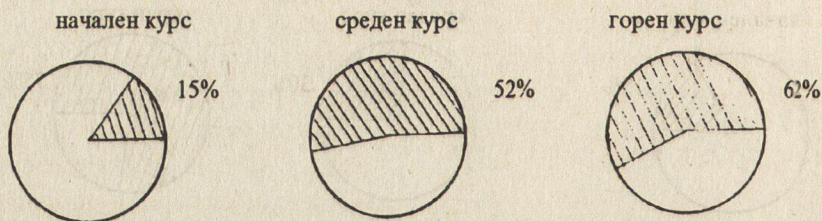

Сравнявайки резултатите се констатира, че стабилността на музикалната памет е значително по-голяма при учениците от горния курс в сравнение с тази на учениците от началния курс.

Нивото на музикалната култура бе установено чрез различни задачи. Като солфезен материал бяха предложени откъси от популярни произведения, чиито заглавия и автори учениците трябва да посочат. Знанията в областта на

елементарната теория, музикалните форми, жанрове, стилове и история на музиката бяха включени в анализа на солфезния материал. Като най-показателен критерий за музикалната култура е умението на учениците да изразяват словесно впечатление от музикалния образ и да осъществяват музикално-естетически анализ на прослушаното или изпълнено произведение.

Диаграма 6

Изследването показва, че учениците в горния курс са придобили в значителна степен по-голяма музикална култура в резултат на изучаваните музикални дисциплини през целия курс на обучение.

Активността, пълноценната на мисловната дейност се констатира чрез внезапна смяна на дейностите, застъпени в часовете по сол-

феж. Тук критерии бяха отзивчивостта и пригодността да се реагира по време и качество. Най-показателен случай за пълноценната на мисловната дейност е реализирането на музикалните диктовки, защото при тяхното провеждане до минимум се свежда повторението на заданията и времето за отразяване на текста.

Диаграма 7

Резултатите показват значително голяма разлика по отношение пълноценната на мисловната дейност на учениците от началния, средния и горния курс.

Обобщавайки резултатите от направения експеримент по посочените показатели се констатира, че нивото на интелектуално развитие на учениците от специа-

лизираните паралелки с разширено изучаване на музика от I – VIII клас и това на учениците от паралелките с профил “Музика” от V – XII клас е значително по-високо. Това е един от кардиналните въпроси за актуализиране и усъвременяване на учебния процес в общообразователното училище в посока на умственото развитие.

Независимо че видимите постижения в периода начален, среден, горен курс са убедителни със смисъл на специфични музикални постижения, те се явяват в най-тясна връзка и зависимост с проявленията на интелектуалното развитие. Измеренията в настоящото изследване са единствено на музикални качества, които имат изключително значение за общото умствено развитие на учениците.

* * *

Настоящото изследване доказва, че емоционалните преживявания и естетическото възпитание са само една страна на музикалното възпитание и в никакъв случай не трябва да се подценява неговото значение за умствено-интелектуалното развитие. Всяка едностранчивост при обучението по музика отклонява този учебен процес от общите цели и задачи на съвременното обучение. Пред всеки педагог солфежът, без да под-

ценяваме останалите музикално-учебни дисциплини, разкрива неограничени възможности за обучение и възпитание тогава, когато осъществяването на учебния процес е подчинено на основните принципи на психологията и общата педагогика. Не трябва занятията да протичат само под знака на професионалната подготовка, а да следват общообразователните принципи.

Резултатите от изследването **потвърждават тезата, че солфежът е едно от средствата за интелектуално развитие.**

Проблемите за постигане все по-високо ниво на интелектуално развитие на младия музикант са от първостепенно значение за обучението във висшата степен на професионалната подготовка. Това е един от кардиналните въпроси за актуализирането и усъвременяването на учебния процес по солфеж.

ЛИТЕРАТУРА

1. Василев, Д. Педагогика. С., 1992.
2. Йонова, З. Методика на солфежа. С., 1992.
3. Йорданов, Д. Педагогическа психология. С., 1986.
4. Програми по солфеж за паралелките с разширено изучаване на музика. МНО, 1995.
5. Програма по солфеж за профил "Музика". МНО, 1995.
6. Указания за учебно-възпитателната работа по музика в общообразователното училище. МНО, 1995/96.

THE SOLFEGE - A MEANS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN THE MUSIC-CLASSES OF THE COMPREHENSIVE SCHOOL

Nina Nacheva

Summary

The intellectualization of the process of education is not only a scientific thesis but also a modern tendency. The specificity of the abstract expressive means in music brings about certain problems in process of education.

The solfège takes a special place and is of special importance in the realization of this educational task. The building of auditory images of the elements of musical expression engages the attention, memory, the basic mental processes. The rationalization of the tone-pitch interrelations; of the metrorhythmical regularities; the development of a sense of mood and tonality and also a sense of polyphony constitutes a real possibility and means of intellectual development.